

БЮДЖЕТУВАННЯ У СИСТЕМІ КОНТРОЛЮ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Розглянуто економічну сутність бюджету та бюджетування як складової фінансового планування та контролю, його роль, а також висвітлено необхідність застосування бюджетування для ефективного управління діяльністю ринків

Постановка проблеми. Поняття “бюджет” на рівні підприємства ще й досі лишається не зовсім зрозумілим і по-різному трактується як зарубіжними, так і вітчизняними вченими. Поява поняття “бюджет” на рівні підприємства пов'язана зі зростанням ролі оперативного фінансового планування та управлінського обліку. В цій самостійній підсистемі обліку у західних країнах термін “бюджет” використовується у іншому розумінні, яке ближче до нашого терміну “кошторис” (наприклад, кошторис доходів і витрат). Це зумовлює забезпечення ефективної діяльності кожним підрозділом підприємства, а, відповідно, потребує і розроблення для них бюджетів.

Однією з головних функцій управління підприємством є бюджетування його діяльності з подальшим контролем над реалізацією прийнятих бюджетів. аСлід зазначити, що якщо в умовах радянської системи управління основою методології планування була його централізація за принципом “зверху вниз”, то для ринкових відносин основною вимогою ефективного управління виступає планування узгодженої роботи всіх підрозділів підприємства з метою організації ефективного надходження та використання його активів, що забезпечує динамічний розвиток бізнесу. Істотне зростання ролі внутрішньфірмового бюджетування в умовах ринкових відносин пов'язане з тим, що потенційні інвестори вкладають ресурси у підприємства, ретельно зваживши всі можливі ризики, і зупиняються на передбачуваному варіанті діяльності на основі пошуку, оцінки та відбору всіх можливих альтернатив оптимального використання обмеженої кількості ресурсів.

Стан вивчення проблеми. Бюджетування є важливим елементом тактичного та стратегічного менеджменту, що забезпечує формування бюджетів виконання яких гарантує розвиток підприємства. Коло питань, пов'язаних з методикою, організацією та розвитком процесу бюджетування у системі контролю на підприємстві, не в повній мірі відповідають сучасним вимогам бізнесу, зокрема організації та ведення основної діяльності ринків. Також, ряд важливих питань залишається нерозкритим, спостерігається неоднозначне тлумачення важливих категорій та понять.

Осмислення нових підходів до системи бюджетування та його розвиток, зумовлює подальші дослідження.

Мета дослідження. Вивчення теоретичних аспектів сутності бюджетування та розгляд основних принципів бюджетування на торговельному ринку (юридичної особи – підприємства).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Великий внесок у розробку теоретичних і методологічних основ бюджетування внесли вчені дальнього зарубіжжя (К. Друрі, М. Альфред, Дж. Фостер, К. Дж. Шим [12], Ч.Т. Хорнгрена, Р. Ентоні [13], Р. Брейлі, Г. Андерсен [14], Е. Джонс, Д. Ірвін, Т. Карлін, А. МакМін, Ш. Мілз [14], Б. Нідлз [14], Дж. Сігел [12] і ін).

Проте використання зарубіжних концепцій без адаптації до вітчизняних умов господарювання є недоцільним у зв'язку з наявністю ряду суттєвих національних особливостей управління, системи обліку, рівня інформаційного забезпечення тощо.

Аспектам впровадження бюджетування значну увагу приділяють російські та вітчизняні вчені Ананькіна Е.А. [1], Данілочкін С.В. [1], Данілочкіна Н.Г. [1], Балабанов І.Т. [2, 9], Бланк І.А. [3, 9], Кармінський А.М. [4], Оленєв Н.І. [4], Примак А.Г. [4], Фалько С.Г. [4], Ковальов В.В. [5], Ковтун С. [6], Куцик П.О. [7], Самочкіна В.М. [8], Пронін Ю. Б.[8], Логачова Є.М. [8], Тренєв М.М. [10], Стоянова Є.С. [9], Шеремет А.Д. [11] та інші.

Виклад основного матеріалу. Оперативне планування роботи торговельного ринку, яким ще надаються різні послуги та подальший контроль виконання планових завдань неможливі без формування бюджету, як основного інструменту гнучкого управління, що забезпечує його керівництво точною, повною і своєчасною інформацією про реалізацію заходів щодо досягнення цілей діяльності.

Термін “бюджет” походить від французького слова “bougett” – означає “шкіряна сумка”. Термін “бюджет” в Англії з 1870 року використовувався як назва документу, що включав у собі затверджений парламентом план доходів і витрат держави [2. С. 184-185]. Відповідно до окремого економічного суб’єкту “бюджет” розглядається як метод обліку, що дозволяє порівнювати фактичні результати з плановими показниками, а також як ефективний інструмент для прийняття рішень, за допомогою якого адміністрація підприємства (ринку) забезпечує найбільш раціональне використання майна.

За визначенням Інституту дипломованих керуючих бухгалтерів з управлінського обліку (США) бюджет - це “кількісний план у грошовому вираженні, підготовлений і прийнятий до певного періоду, зазвичай показує плановану величину доходу, який повинен бути досягнутий, і (або) витрати, які повинні бути понесені протягом цього періоду, і капітал, який необхідно залучити для досягнення даної мети” [11. С. 86].

На думку Р. Ентоні (R. Anthony), “бюджет являє собою план, виражений у кількісних, зазвичай грошових, показниках, що охоплюють заданий період часу, як правило, рік” [13. С. 898].

Не менш точно визначення подають англійські економісти Дж. К. Шим і Дж. Г. Сігел, пояснюючи термін “бюджет” як “... кількісний план діяльності підприємства і виконання програм, що представляє собою пов’язаний набір фінансових (активи, власний капітал, доходи та витрати і т. д.) і (або) натуральних (обсяг виробленої продукції і наданих послуг та ін.) економічних показників діяльності компанії ...”. На їхню думку, бюджет описує “... цілі компанії в термінах виконання конкретних фінансових і операційних завдань ...”. [12. С. 456] і є “... набір фінансових прогнозів або фінансових планів ...” [12. С. 459]. Аналогічної точки зору дотримуються Б. Нідлз (B. Needles), С. Міллз (S. Mills) та Г. Андерсон (H. Anderson), що визначили бюджет як план дій, який прогнозує майбутні економічні операції, господарську діяльність та результати у різних показниках [14. С. 264].

Термін “бюджет” в останні роки також розглядається в роботах українських та російських економістів. Так, Є.С. Стоянова розглядає бюджет підприємства як “... кількісне втілення плану, що характеризує доходи і витрати на певний період, і капітал, який необхідно залучити для досягнення заданих планом цілей ...” [9. С. 411], що практично збігається з думкою практикуючих американських бухгалтерів.

Аналогічне визначення дає вчений І.А. Бланк, який розглядає бюджет як “... оперативний фінансовий план, що розробляється зазвичай в рамках до одного року, що відображає витрати і надходження коштів за окремими напрямками господарської діяльності, окремих видів операцій, окремим інвестиційним проектам ...” [3. С. 490].

Слід зазначити, що бюджет як інструмент управління торговельним ринком дозволяє керувати не тільки фінансами, але і регулювати відносини як всередині господарюючого суб'єкта, так і з зовнішнім середовищем.

Згідно з концепцією вченого В.М. Самочкіна, бюджет – це виражені в конкретних показниках, альтернативи досягнення цілей, наслідки впливу альтернатив на цілі, фактичні результати реалізації управлінських рішень, відхилення від запланованих результатів [8. С. 200].

За визначенням вченого В. В. Ковальова бюджет – це деталізований план діяльності підприємства на найближчий період, який охоплює дохід від продажів, виробничі і фінансові витрати, рух грошових коштів, формування прибутку підприємства [5. С. 153]. Крім того, він виділяє ключові відмінності понять “план” і “бюджет” за трьома ознаками: показники, горизонт планування, призначення. На його думку, для плану характерне використання будь-яких, у тому числі і не кількісних, показників і різний горизонт планування, а при формуванні бюджету застосовують в основному вартісні показники та горизонт планування встановлюють у межах одного року. Призначення плану – формулювання цілей, які потрібно досягти, і способів досягнення, а призначення бюджету – деталізація способів ресурсного забезпечення обраного варіанту досягнення цілей і є засобом поточного контролю виконання плану – стверджує вчений [5. С. 295].

Також, погоджуємося з думкою А.М. Кармінського [4. С. 78], Н.Г. Данілочкіною [1. С. 65], які розглядають бюджет як вираження в економічних показниках результату оперативного планування, що вимагає від вищого керівництва конкретних дій у сфері управління підприємством. На їхню думку бюджет – це кількісний вираз плану діяльності підприємства в цілому або окремих його підрозділів.

А.Д. Шеремет [11. С. 84-85] вважає що, бюджет як “фінансовий план дій” і відзначає відповідність терміна “бюджет” терміну “кошторис”, підкреслюючи тим самим зв'язок процесу оперативного планування та контролю як однієї з функцій управління з управлінським обліком.

Враховуючи викладене вище та результати проведеного дослідження вважаємо, що бюджет це формування цілей за окремими напрямками господарської діяльності (або операціями) та структурними підрозділами на певний період часу з формуванням кінцевої мети, які виражені у грошовому вимірнику, він є інструментом управління, що включає розроблення бюджетів на рівні окремих підрозділів, на основі яких здійснюють контроль за центрами відповідальності.

Також, викликає полеміку термін “бюджетування”. У своїх роботах І.А. Бланк, розглядає бюджетування як процес розробки конкретних бюджетів відповідно до цілей оперативного планування [3. С. 490]. На думку вченого В. М. Самочкіна, “... бюджетування – це система узгодженого управління підрозділами підприємства на підставі відповідних бюджетів в умовах динамічно та диверсифікованого бізнесу ...” [8.С. 200]. А вчені Джай К. Шим, Джойл Г. Сігел вважають, що юджетування – процес колективний, який дає змогу погодити діяльність підрозділів усередині компанії і підпорядкувати її загальній стратегічній меті.

Вчений П.О. Куцик стверджує, що бюджетування це процес розробки, формування та планування майбутньої діяльності суб'єкта господарювання, який оформляється у вигляді системи бюджетів [7].

Для сучасного торговельного ринку (підприємства), як показують дослідження, бюджетування – це система узгодженого управління окремими його підрозділами на основі розроблених і сформованих бюджетів та систематичної обробки інформації, пов'язаної з діяльністю підприємства (торговельного ринку). При цьому, основне

завдання бюджетування полягає у підвищенні ефективності діяльності ринку на підставі цільової орієнтації і координації всіх подій, що впливають на зміни активів та джерел їх формування, виявленні ризиків і зниження їх рівня.

Необхідно відзначити, що крім загальноприйнятого терміну “бюджетування” у М.М. Треньова [10. С. 108] зустрічається термін “бюджетінг”, що, однак, не змінює загальноприйнятого поняття та означає складання бюджету (кошторису) та, в кінцевому підсумку, рівнозначне фінансовому плануванню.

Роль і місце бюджетування в загальній системі фінансового планування та контроль досить повно характеризуються функціями бюджету. Так, вчений І.Т. Балабанов виділяє чотири функції бюджетування: планування, координування, стимулювання і контроль [2. С. 186-187], а вчений А.Д. Шеремет до вищевказаних функцій бюджету додає ще дві: оцінка ефективності роботи підприємства і навчання менеджерів [11. С. 87-89]. Вчений Є.С. Стоянова розглядає п'ять функцій бюджету: планування, керування і координація, орієнтація на досягнення завдань, контроль, підвищення професіоналізму [9. С. 411-412], опускаючи оцінку економічної ефективності прийнятих рішень і стимулювання трудового колективу. Слід зазначити, що відсутність серед економістів однотайності в частині визначення функцій бюджетування визначається тим, що виділення їх залежить від періоду його формування та виконання.

Враховуючи викладене вище та з метою сучасного управління ринком (підприємством), що є у прямій залежності від бюджетів та методів бюджетування, нами запропонована загальна їх класифікація (рис. 1).

Також, важливе місце в бюджетуванні діяльності ринків належить принципам бюджетування, серед яких основними є: 1) узгодження цілей, що вимагає, щоб процес бюджетування відбувався “знизу-вгору”, тому що керівники структурних підрозділів ринку краще володіють ситуацією та забезпечать реалізацію бюджетних параметрів. Потім, після узгодження бюджетів з керівництвом ринку, що забезпечує відповідність його цілям, процес змінює напрям і реалізується за схемою “згоривниз”; 2) встановлення пріоритету стосовно завдання координації бюджетування, що забезпечує використання дефіцитних ресурсів у найбільш вигідному напрямі; 3) підпорядкованість, припускає, що кожен структурний підрозділ ринку планує і відповідає тільки за ті економічні показники, на які він має вплив; 4) відповідальність, яка передбачає передачу кожному структурному підрозділу ринку функції контролю за виконанням своєї частини бюджету разом з повноваженнями здійснювати при необхідності координуючі заходи; 5) сталість цілей, передбачає, що встановлені базові величини принципово не змінюються протягом певного планованого періоду; 6) послідовність, яка передбачає, що бюджет формується відповідно до облікової політики ринку, застосовуваної послідовно від одного звітного періоду до іншого; 7) відповідність обліку, що передбачає формування бюджетних таблиць таким чином, щоб прогнозні дані були ідентичні відомостям, які відображаються у бухгалтерських регістрах, що дозволить не тільки значно полегшити процес складання бюджету, але й оперативно здійснювати аналіз його виконання, не створюючи при цьому додаткових інформаційних потоків; 8) взаємозв'язок різних техніко-економічних показників, присутніх у бюджетах різних рівнів, що забезпечує узгодженість і наступність вхідних і вихідних параметрів розвитку структурних підрозділів ринку та розвитку його в цілому, які забезпечують прийняття дієвих управлінських рішень.

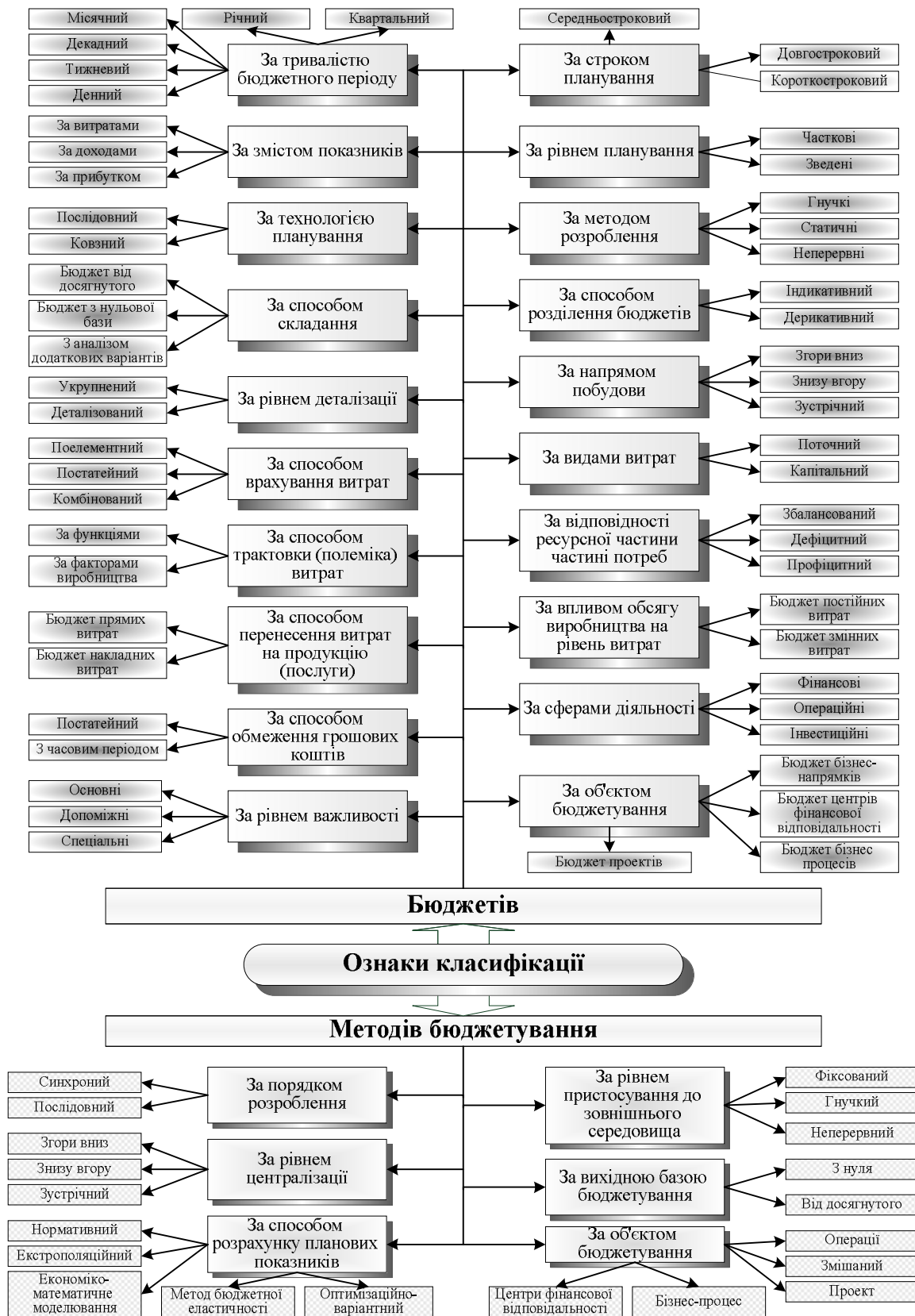

Рис. 1. Загальна класифікація видів бюджетів та методів бюджетування

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, викладене вище дає підстави зробити висновок про те, що система бюджетування займає важливе місце в тактичному та стратегічному управлінні. Воно включає розроблення

бюджетів на рівні окремих структурних підрозділів, на основі яких здійснюють контроль за центрами витрат і центрами відповідальності. З цією метою доцільно забезпечувати стратегічну гнучкість та здатність підприємства до формування управлінських заходів і швидко реагувати на зовнішні зміни для отримання конкурентних переваг у своїй діяльності.

Впровадження процесу бюджетування на торговельному ринку (підприємстві) дозволить: поліпшити фінансові результати на основі управління доходами і витратами; раціонально розподіляти і використовувати ресурси; оптимізувати витрати в цілому по ринку та за окремими структурними підрозділами і здійснювати оперативний контроль; поліпшити платоспроможність ринку на основі ефективного управління грошовими потоками; підвищити якість та оперативність прийняття управлінських рішень.

Враховуючи те, що бюджетування займає вагоме місце у системі контролю, дана проблема потребує подальшого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Ананькіна Е.А.* Контролінг як інструмент управління підприємством [навч. посібник] / Ананькіна Е.А., Данілочкін С.В., Данілочкін Н.Г. та ін [за ред. Н.Г. Данілочкіної]. – М.: Аудит, ЮНИТИ, 1999. – 297 с.
2. *Балабанов І.Т.* Фінансовий аналіз і планування господарюючого суб'єкта [навч. посібник] / Балабанов І. Т. – [2-е вид., перераб. і доп.] – М.: Фінанси і статистика, 2000. – 208 с.
3. *Бланк І.А.* Управління прибутком [навч. посібник] / Бланк І. А. – К.: "Ніка-Центр", 1998. – 544 с.
4. *Кармінський А.М.* Контролінг у бізнесі. Методологічні та практичні засади побудови контролінгу в організаціях [Навч. посібник] / А.М. Кармінський, Н.І. Оленєв, А.Г. Примак, С.Г. Фалько. – М.: Фінанси і статистика, 1998. – 256 с.
5. *Ковальов В.В.* Введення у фінансовий менеджмент [підручник] / Ковальов В.В. – М.: Фінанси і статистика, 2000. – 768 с.
6. *Ковтун С.* Бюджетування на сучасному підприємстві або як ефективністю управляти фінансами / Ковтун С. – Х.: Фактор, 2007. – 336 с.
7. *Куцик П.О.* Бюджетування як основна складова оперативного планування та фінансового контролінгу вищих навчальних закладів / Куцик П.О. // Економічні науки. Серія "Облік і фінанси". Збірник наукових праць. Луцький національний технічний університет. Випуск 7 (25) – Ч.2 – Редкол.: відп. ред. д.е.н., професор Герасимчук З.В. – Луцьк, 2010. – 556 с.
8. *Самочкіна В.М.* Гнучкий розвиток підприємства: ефективність і бюджетування [навч. посібник] / Самочкіна В.М., Пронін Ю.Б., Логачова Є.М. и др. – М.: Справа, 2000. – 352 с.
9. *Стоянова Є.С.* Фінансовий менеджмент: теорія і практика [підручник] / [Стоянова Є.С., Балабанов І.Т., Бланк І.А. та ін.] [за ред. Є.С. Стоянової]. – [5-е вид., перероб. і доп.] – М.: Изд-во "Перспектива", 2000. – 656 с.
10. *Треньов М.М.* Управління фінансами [навч. посібник] / Треньов М.М. – М.: Фінанси і статистика, 1999. – 496 с.
11. *Шеремет А.Д.* Управлінський облік [навч. посібник] / А.Д. Шеремет, І.М. Волков, С.М. Шапігузов та ін. [за ред. А.Д. Шеремета]. – М.: ФБК-ПРЕС, 1999. – 512 с.
12. *Шим Дж. К.* Основи комерційного бюджетування [навч. посібник] / Шим Дж. К., Сігел Дж. Г. [пер. з англ.] – СПб.: Пергамент, 1998. – 496 с.
13. *Anthony R.N., Reece J.S.* Accounting: Text and Case / Anthony R.N., Reece J.S. [8th ed.] – Illinois: Homewood, 1989. – 1030 p.
14. *Needles B.E.* Managerial Accounting / Needles B.E., Powers M., Mills S. K., Anderson H.R., [5th ed.] – Boston N.-Y.: Houghton Mifflin Company, 1999. – 603 p.